

- א א רַבְּתִי רַבְּתִי: שתיהן מלעיל. כְּאַלְמָנָה: הכ"ף בשוא, לא בקמץ. שְׁרֵתִי: ש"ן שמאלית ומלעיל¹
- א ב בְּגָדוֹ בָּהּ: טעם נסוג אחור לבי"ת והשוא בגימ"ל נע. הָיָה לָהּ: טעם נסוג אחור לה"א
- א ג מַעֲלִי: במלעיל
- א ד בְּתוֹלְתֶיהָ נוֹגֹת: הנו"ן דגושה
- א ה שָׁלוֹ: במלרע. עַל רַב-פְּשָׁעֶיהָ: תיבת עַל בלבד במונח ורק ההמשך במקף
- א ו וַיֵּצֵא מִן בֵּית- מִבֵּית-צִיּוֹן: לשים לב לקרי וכתוב
- א ז עֲנִיָּה: העי"ן בקמץ קטן והנו"ן בשווא נח. מִחֲמַדְיָה: המ"ם בשורק. מִיָּמִי קָדָם: טעם נסוג אחור למ"ם הראשונה. שְׁחָקוֹ: ש"ן שמאלית. עַל מְשַׁבְּתָהּ: תיבת עַל במרכא ולא במקף
- א ח וַתֵּשֶׁב: הש"ן בקמץ קטן
- א ט אֶת-עֲנִיָּי: העי"ן בקמץ קטן והנו"ן בשווא נח, הי"ד אחריה בחירק מלא
- א י פָּרַשׁ: הטעם נסוג לפ"א, ש"ן שמאלית.
- כָּל-מִחְמַדְיָה: שתי הממ"ם בפתח בשונה מפסוק ז
- א יב כָּל-עֲבָרֵי דָרְךָ: טעם נסוג אחור לעי"ן והבי"ת בשוא נע, תיבת דָרְךָ במלעיל². וַרְאוּ: במדויקים בטעם זקף, לא ברביע
- א יג שָׁלַח-אֶשׁ: געיה בש"ן. פָּרַשׁ: הטעם לא נסוג, ש"ן שמאלית
- א יד נִשְׁקָדָ: ש"ן שמאלית. יִשְׁתַּרְגְּוּ: ש"ן שמאלית והטעמה משנית בת"ו (מרכא)
- א טז יִרְדֶּה מַיִם: טעם נסוג אחור ליר"ד והרי"ש אחריה בשווא נע
- א יז פָּרְשָׁה: ש"ן שמאלית
- א יט לְמַאֲהָבִי: הלמ"ד בפתח והמ"ם בשווא נח
- א כ חֲמַרְמָרוֹ: החי"ת בחטף קמץ, המ"ם השנייה בקמץ בניגוד לפרק ב יא. נִהַפְּדָ: הה"א בשווא נח (נשמעת כעין ה"א במפיק) והפ"א אחריה בדגש קל
- א כא נֶאֱנַחְתָּה: הטעם בחי"ת מלרע. אָנִי: במלעיל. וַיְהִי: וא"ו החיבור בשווא נע
- א ב בְּחַר־יָאֵף: הבי"ת בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ. אֶכְלָה: האל"ף בקמץ גדול והכ"ף בשווא נע
- א ד וַיְהִרְגֶ: בטעם זקף קטן
- א ה וַיִּרְבֵּ: הי"ד בסגול, הקורא בחירק משנה משמעות
- א ו שָׁפוֹ: ש"ן שמאלית
- א ח נָטָה קֹו: טעם נסוג אחור לנו"ן. וַיֵּאבֶל-חַלֵּל: העמדה קלה ביר"ד מפני הגעיה ובכך למנוע הבלעת האל"ף החטופה שלאחריה

¹ הקורא מלרע משנה משמעות

² טעם סגול אינו מורה על מקום ההטעמה

ב י יִדְמוּ: דגש חזק בדל"ת ובשווא נע, לשון דממה³

ב יא כָּלוּ: במלרע. חֲמַרְמָרוּ: במלרע, החי"ת בחטף קמץ והמ"ם השנייה בשווא נע בשונה מקודמה בקמץ (פרק א כ)

ב יב כְּחָלָל: העמדה קלה בכ"ף להדגשת הסגול המורה על מיודע

ב יג מִי יִרְפָּא-לָךְ: יש להיזהר מהדבקות התיבות מפני צליל היר"ד המשותף לשתיהן

ב יד חָזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור לחי"ת. וַיַּחְזוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליר"ד

ב טו כָּל-עֲבָרֵי דָרְךְ: טעם נסוג אחור לעי"ן. כְּלִילַת יָפִי: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ב טז וַיַּחְרְקוּ-שֵׁן: געיה ביר"ד. בַּלְעֲנוּ: הלמ"ד קמוצה מפני האתנח שהאריך את התנועה, עם זאת העי"ן בשווא נח

ב יז זָמֶם: קמץ במ"ם הראשונה. מִימֵי-קֶדֶם: געיה במ"ם הראשונה

ב כ עֲלָלִי: הלמ"ד הראשונה בשווא נע ולא בחטף פתח כפי שמופיע בחלק מהדפוסים

ב כא בַּחֲרָב: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

פרק ג יש להעיר, שהניגון המקובל ב'אני הגבר' אצל האשכנזים שהוא מעין שיר - גורם לבעלי הקריאה להפוך הרבה מילים למלעיל במקום מלרע ובכך, לעיתים, כדי לשנות משמעות.

כאן הפסוקים קצרים, הם אינם מחולקים באתנח אלא בזקף או טפחא. חוץ מפסוק נו קוֹלֵי שְׁמַעְתָּ

ג א עָנִי: העי"ן חטופה ובמלרע

ג ב וַיִּלְךְ: הלמ"ד בפתח ומוטעמת

ג ז נַחֲשֵׁתִי: החי"ת בקמץ קטן

ג ח שָׁתָם: שיי"ן שמאלית

ג יא וַיִּפְשַׁחֲנִי: השי"ן בשווא נע בגלל הדגש

ג יג בְּכִלְיֹתַי: הלמ"ד בשווא נח והיר"ד אחריה בחולם; אֲשַׁפְּתוּ: פ"א בקמץ ותי"ו רפה בניגוד לד ה אֲשַׁפְּתוֹת:

ג יד הֵייתִי שְׁחֹק: שיי"ן שמאלית בדגש חזק מדין אתי מרחיק, מקרה חריג⁴

ג טו הַשְּׁבִיעֵנִי: שיי"ן שמאלית

ג טז בַּחֲצֹץ: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג יט זָכַר-עֲנִי: גם הכ"ף וגם העי"ן בקמץ קטן, הנון בשווא נח והיר"ד אחריה בחירק מלא

ג כב לֹא-כָלוּ: במלרע

ג כט בַּעֲפָר: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

ג ל יִשְׁבַּע: שיי"ן שמאלית

ג לד אֲסִירֵי אָרְץ: טעם נסוג אחור לסמ"ך

³ הקורא בשווא נח משנה לדמיון

⁴ דגש אתי מרחיק אחרי חירק, ובאות שוואית. במקום אחד [זכריה א טו] במ"ם, בשאר מקומות (כולל אחרי שורק) באותיות השיניות. יתכן שסיבת הדגש בגלל הגרונית, דוגמת קומו סעו

ג לז וְתָהִי: במלעיל
 ג מ נַחֲפָשָׁה: שׁי"ן שמאלית
 ג מד בְּעֶנְוֹן: העמדה קלה בב"ת להדגשת הסגול המורה על מודע
 ג מז הִיָּה לָנוּ: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה. הַשְּׂאֵת: שׁי"ן ימנית!
 ג מט הַפְּגוֹת: הה"א בחטף פתח ולכן הפ"א אחריה רפה
 ג נ וַיֵּרָא: במלעיל
 ג נו אֶל-תַּעֲלֹם: העי"ן בשווא נח. אֶזְנֶךָ: במלרע והנו"ן בשוא
 ג נז אֶקְרָאָךְ: כ"ף סופית דגושה
 ג נט שְׁפֹטָה: השׁי"ן בקמץ קטן והפ"א אחריה בשווא נח

 ד א יִשְׁנָא: שׁי"ן ימנית
 ד ב הַמְּסֻלָּאִים המ"ם בשוא נח. לְנַבְלֵי-חֶרֶשׁ: שׁי"ן שמאלית
 ד ג חֲלָצוּ שֵׁד: טעם נסוג אחר לחי"ת והלמ"ד בשווא נע
 ד ד שְׁאַלוּ לָחֵם: טעם נסוג אחר לשׁי"ן
 ד ה נִשְׁמָו: דגש חזק במ"ם, לשון שממה
 ד ו וְלֹא-חָלוּ בָּהֶּ: הטעם בחי"ת
 ד ז זָכוּ צָחוּ: שתי המילים מלרע. אֲדַמּוּ עֵצִים: הטעם נסוג לאל"ף
 ד ט חֲלִילֵי-חֶרֶב מַחֲלֵי רֶעֶב: בתיבות חֲלִילֵי- / מַחֲלֵי ל"מ"ד ראשונה בשווא נח על אף הקושי.
 שְׁהֵם: הטעמה משנית בשׁי"ן. שְׁדֵי: שׁי"ן שמאלית
 ד י רַחֲמַנִּיּוֹת: העמדה קלה במ"ם, הנו"ן בחירק חסר והי"ד בדגש חזק ובחולם
 ד יד נָעוּ: הטעם בעי"ן מלרע
 ד טו קָרְאוּ לָמוֹ: טעם נסוג אחר לקו"ף והרי"ש בשוא נע. נָצוּ מלרע. גַּם-נָעוּ: מלעיל
 ד יח צָדוּ: מלרע
 ד יט אָרְבוּ לָנוּ: טעם נסוג אחר לאל"ף, והרי"ש בשוא נע
 ד כא תַּעֲבֹר-כּוֹס: הבי"ת בקמץ קטן. וְתַתְּעָרִי: מלרע

 בפרק ה יש לשים לב לרבוי "כתיב-קרי"
 ה א מָה-הִיָּה לָנוּ: הטעם נסוג לה"א
 ה ג כָּאֵלֶּמְנוּת: הכ"ף בשוא לא בקמץ
 ה ה הוֹנַח-לָנוּ: הנו"ן רפויה, שתי המילים מוקפות אבל הגעיא (מתג) דווקא בנו"ן ולא בה"א⁵
 ה ו נִתְּנוּ: התי"ו בפתח ומוטעמת

⁵ כל זה בניגוד לדפוסים מסוימים בהם תנ"ך קורן. ואמנם לפי המ"ש הנו"ן דגושה

ה ח מְשָׁלוּ בָּנוּ: טעם נסוג אחור למ"ם, והשי"ן בשוא נע

ה יב נְהַדְּרוּ: ה"א בשווא נח ודגש קל בדל"ת

ה טו נְהַפְּדוּ: ה"א בשווא נח ודגש קל בפ"א

ה כא הַשִּׁבְנוּ... פסוק זה, נאמר בקול ע"י הציבור לפני הקורא (יש עדות שנוהגות כן פעמיים)

קריאות תשעה באב, דברים ד כה: במנהג אשכנז מערב המובהק התורה וההפטרה נקראות ללא טעמים

כה וְעֵשִׂיתֶם פְּסָלִי: טעם נסוג אחור לשי"ן. בְּעֵינֵי ה' - אֱלֹהֵיךָ: המרכא במילה בְּעֵינֵי

כו הַעֲדִיתִי: במלעיל, טעם תלישא אינו מורה על מקום ההטעמה

ל עליית שני

וְשִׁבְתָּ וְשָׁמַעְתָּ: שתיהן במלרע

לא נִשְׁבַּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן שלא תישמע כה"א

לב הִנְהִיחָה: ה"א שנייה בשווא נח

לג הַשְּׁמַע: במלעיל ונחץ קל במ"ם מפני הגעיה

לה הָרֵאָתָה: ה"א בקמץ קטן

לו עליית שלישי (מפטיר)

לִי־סֶרֶךְ: כ"ף סופית דגושה

לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הנדיר. לְתַת-לֶךָ: יש להעמיד

קלות את הלמ"ד הראשונה

לט : וַיִּדְעַתָּ ... וְהִשְׁבַּתָּ: שתיהן מלרע

מ וְשָׁמַרְתָּ: מלרע

הפטרה לקריאה ביום ט' באב, ירמיהו ח יג – ט כג:

נוהגים לקרוא במנגינת איכה עד ט כא ופס' כב-כג במנגינת הפטרה רגילה. על הקורא לשנן היטב את המעבר בין המנגינות, בעיקר לאחר ברכת ההפטרה במנגינה רגילה ותחילת הקריאה במנגינת איכה. לשם כך ומפאת הקושי, מומלץ לחזור פעמים רבות על חציו הראשון של הפסוק הראשון בהפטרה אָסֶף אָסִיפָם נָא-ה' במנגינת איכה כך שמיד אחרי הברכה מילים אלו שגורות בפי הקורא במנגינתם הנכונה. אפשר ואף רצוי לעשות דבר דומה במעבר הבא בין המנגינות בפס' כב כָּהָן אָמַר ה', וכאמור מנהג אשכנז מערב ללא טעמים כלל.

ח טז נִחְרַת: הח"ת בשוא נח לא בחטף. וַיִּשְׁבִּי בָּהּ: טעם נסוג אחור ליר"ד והשי"ן בשוא נע

ח יח מְבַלְּגִיתִי: במלרע, הטעמה משנית בלמ"ד (מרכא)

ח יט מְרַחֲקִים: המ"ם בפתח; יש להזהר לא לשכל אותיות (מְרַחֲקִים⁶). קָהָל: יש להעמיד את קריאת

הה"א והאל"ף אחריה נחה⁷

ח כ כָּלָה קִיץ: טעם נסוג אחור לכ"ף

ח כא הַשְּׁבַרְתִּי: ה"א בקמץ קטן; הבי"ת בקמץ רחב. שָׁמָּה: במלרע ודגש חזק במ"ם. הַחֲזַקְתָּנִי:

הקו"ף קמוצה והתי"ו בשווא נח

⁶ שיר השירים ה יג.

⁷ הי"ן מנחת שי: האל"ף (של השם) נחה. ולכן קוראים כאן ה-דני

ח כב הַצְרִי: הצד"י בחטף קמץ ודגש
 ח כג חֲלָלִי: למ"ד ראשונה בשווא נע ולא בחטף
 ט א וְאֶעֱזָבָה: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן הסגולה
 ט ב וַיִּדְרְכּוּ הַיָּד בפתח לא בחירק
 ט ג יַעֲקֹב: העי"ן בשווא נח
 ט ד יִהְיֶה לָּוִי: ה"א קמוצה ותי"ו רפויה
 ט ז שְׁלוֹם אֶת-רֵעֵהוּ: במהפך פשטא ולא בפשטא מונח, אֶת- מוקפת. אֲרָבוּ: האל"ף בקמץ קטן
 ט ח לֹא-אֶפְקֹד-בָּם: הקו"ף בקמץ קטן
 ט ט נֶצְתָּנוּ: הצד"י בשווא נע בגלל הדגש, בעיקר צריכים להיזהר הקוראים תי"ו רפויה כסמ"ך, כן הדבר גם
 בהמשך פס' יא. מִבְּלִי-אִישׁ: יש להיזהר לא להדביק את התיבות. נִדְדוּ: דל"ת ראשונה בשווא נע ולא
 בחטף
 ט יא וַיִּגְדָּה: במלרע ומפיק בה"א. אֲבָדָה: האל"ף בקמץ רחב והבי"ת בשווא נע
 ט יב -עֲזָבָם: עי"ן בקמץ קטן. וְלֹא-הִלְכּוּ בָּהּ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה והלמ"ד בשווא נע
 ט טז הַתְּבוֹנָנוּ: הטעמה משנית בבי"ת (מרכא).
 לְמַקְוֵנוֹת: המ"ם בשווא נח והנו"ן הראשונה בשווא נע
 ט ז וְתִשָּׁנָה... וְתִרְדָּנָה: וא"ו החיבור בשווא נע
 יח בְּשָׁנוּ: יש מתג בנו"ן בנוסף למהפך בבי"ת, למרות החולם בבי"ת (תנועה גדולה), השי"ן אחריה בשווא
 נח
 ט כ כִּי-עָלָה מָוֶת: טעם נסוג אחור לעי"ן יש מתג בלמ"ד בנוסף למהפך בעי"ן
 ט כג עֲשֵׂה חֶסֶד: טעם נסוג אחור לעי"ן
קריאת התורה למנחה בתענית ציבור:
 לב יא לָמָּה: במלרע וללא דגש במ"ם, עקב הסמיכות לאל"ף של שם ה'
 לב יב לָמָּה: במלעיל⁸ ומ"ם דגושה. בְּהָרִים: העמדה בבי"ת להבליט את הסגול המורה על ידוע.
 וְלִכְלֹתָם: לפי תוכנת הכתר, הדרבן (המתיגה, כלומר הקדמא המשמשת כטעם משנה) מעל השורק⁹
 לב יד וַיִּנְחֹם: במלעיל
 לד א עליית שני
 לד ד עליית שלישי (מפטיר)

⁸ התלישא אינה מורה על מקום ההטעמה! הוספה תלישא נוספת על הלמ"ד "ליתר בטחון".

⁹ עפ"י תורה קדומה, מעל הכ"ף, כך הוא לפי כל התיגאן

לד ה **בְּעֵינָיִךְ**: העמדה בבי"ת להבליט את צורת המיודע. **וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'**: טעם טפחא בתיבה **בְּשֵׁם**
 והבי"ת רפה¹⁰
 לד ט **וְלַחֲטָאתָנוּ**: הטי"ת קמוצה לשון יחיד לא בחולם
 לד י **כִּי-נִזְרָא הוּא**: תיבת **נִזְרָא** במלרע, אין טעם נסוג אחור לנו"ן
הפטרה למנחה של תענית ציבור ישעיהו נה-נו:
 נה ז **וַיָּשָׁב**: וא"ו החיבור בשווא נע ובמלרע, לשון עתיד
 נה י **וַנְתֵּן זֶרַע**: טעם נסוג אחור לנו"ן הראשונה
 נה יג **הַסֶּרֶפֶד הַדָּס**: פ"ה ודל"ת בפתח
 נא א **וַעֲשׂוּ**: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת העי"ן החטופה
 נו ב **יַעֲשֶׂה-זֵאת**: געיה בוי"ד ודגש חזק בזי"ן מדין דחיק. **יַחֲזִיק בָּהּ**: אין טעם נסוג אחור
 נו ה **טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת**: טעם טפחא בתיבת **טוֹב**

מכתב שנשלח למערכות עתונים בשנים הקודמות.
 בס"ד לסדר דברי שלום לאמר
 למערכת שלום!

ברשותכם רציתי לעורר את תשומת הלב לדיויקים במגילת איכה ובקינות.
 במגילת איכה יש בפסוקים רבים הטעם 'קדמא' לפני מהפך. כידוע הטעמים 'קדמא' ו'פשטא' –
 אף ששונים בצורתם, הקדמא טעם מחבר, לעומת הפשטא שהוא מפסיק.
 למשל פסוק ג' בתחילת המגילה: **גִּלְתָּה (טעם קדמא מחבר) יְהוּדָה מֵעַנִּי (טעם פשטא**
מפסיק).

בולט במיוחד בסוף המגילה: **הַשִּׁיבֵנו (קדמא מחבר) ה' אֱלֹהֵיךְ (פשטא מפסיק) וְנִשׁוּבָה.** ולכן אין
 לעצור במלה מוטעמת בקדמא כמו במלה מוטעמת בפשטא. ההבחנה ביניהם היא בזה שהקדמא
 באה על האות המוטעמת בין מלעיל ובין מלרע (בדוגמאות שהבאנו בת' של **גִּלְתָּה** ובב' של
הַשִּׁיבֵנו), הפשטא באה תמיד על האות האחרונה במלה, ואם המלה מוטעמת מלעיל – מופיע
 פשטא כפול: בסוף המלה וגם באות המוטעמת.
 בפרק ג כ **וְתִשׁוּחַ** בחולם ולא **וְתִשׁוּחַ**. פסוק נט **שִׁפְטָה** הש' בקמץ חטוף (קטן) שהוא תנועה
 קטנה והשוא אחריו בפ' **נח**.
 ד ז זכו ... צחו – שניהם מלרע. ד יד נעו מלרע!

עוד הערה בניקוד בקינות.

הקינה המסומנת ח' בסדר הקינות (השלישית שנאמרת ביום) מסתיימת במלים: איכה
 תפארתי מראשתי השליכו, וכך פותחת הקינה הבאה של הקליר. בקינות מנוקדת המלה
 כך: **מִרְאֲשׁוֹתַי** (המ' בצירי והר' בפתח) ומפורש 'מעל ראשי'. אין זה מסתבר, כי אין זה
 הפרוש הנכון של המלה. יותר נכון היה לנקד: **מִרְאֲשׁוֹתַי** (המ' בשוא) כמו שמצינו בפרשת

¹⁰ להבדיל מאברהם אבינו בבראשית יב ח: **וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'**. דהיינו, הקב"ה קרא בשם - ה' (מקיים את דברו: **וַיִּקְרָא**תי
בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ פסוק יט)

ויצא (בראשית כח, יא ויח), ואז הפרוש יהיה ליד ראשי. אבל גם פרוש זה איננו נוח. אמנם מצאנו ניקוד מראשתי שאול (שמואל א, כו, יב), אבל שם מתפרש מהמקום שליד ראשו של שאול ובקינה אין שום אפשרות לפרש כן.

בספר ירמיה יג יח: אָמַר לַמֶּלֶךְ וְלַגְבִּירָה הַשְּׁפִילוּ שִׁבּוּ כִּי יָרַד מִרְאֲשׁוֹתֵיכֶם (המ' בפתח והר' בשוא) עֲטֹרַת הַפְּאֲרָתְכֶם: אם נשוה ללשון הקינה תפארתי מראשותי השליכו, נמצא שהקליר כיוון לפסוק הזה. תפארתי ומראשותי שניהם מכוונים לגדולה, ועל זה מקונן הקליר בשם עם ישראל שאת שניהם השליכו. ולכן לסיכום: מִרְאֲשׁוֹתַי המ' בפתח והר' בשוא.

עי' ערוגת הבושם ח"ג עמ' 263 שפרושו השני משתמע כדברינו. יהי רצון שנוכה לראות בהרמת קרן ישראל בישועה קרובה.

תָּן לְחֶכְמְךָ וְיִחַסְּךָ-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

מצורפת כאן קינה על חורבן יהדות אירופה מהרב שמעון שוואב ז"ל הגאב"ד דקהל

עדת ישורון נו-יורק

על החורבן האחרון

הזֹכֵר מְזַכְּרֵינוּ. דוֹר דוֹר וְקְדוּשָׁיו. מֵעַת אֲשֶׁר אָז בְּחִרְתָּנוּ:

יִזְכּוֹר דְּרָאוֹן. שֶׁל דוֹר אַחֲרוֹן. אוֹיְהָ מָה הָיָה לָנוּ.

יְשׁוּפֵי מִבּוֹל-דָּם. שֶׁמָּסְרוּ נַפְשׁוֹתָם. כָּל שְׁקוּעֵי עֲמֻקֵי-הַבְּכָא:

יִפְקְדֵם אֱלֹהִים. בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים. וְעַדֵי עַד זְכָרָם לְבָרְכָה:

שָׂאוּ אֲלֵיו פְּפִים. אֲהֵה. אֵי שָׁמַיִם. הוּי עַל מֵיטֵב שֶׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: עֲדוֹת וְקַהְלוֹת.

עָרִים וְגִלְלוֹת. חֲבוּרוֹת. מוֹסְדוֹת. כָּל מוֹעֲדֵי אֵל: מִי יִתֵּן פְּלִגֵי מַיִם. תִּרְדְּנָה עֵינַיִם.

אֵל אֲשֵׁדוֹת נְחֹלֵי הַדְּמָעוֹת: עָלֵי אֲלָפֵי אֲלָפִים. גּוֹפִים נְשָׂרְפִים. בְּמוֹ-אֵשׁ הַחֲרָבָן

וְזוּעוֹת: וְעַל שָׂרֵי-הַתּוֹרָה. וּמְחַזְּקֵי מִסוּרָה. וְעַל פְּרָחֵי הַפְּהִנָּה הַצְּעִירִים: וְעַל

חוֹבְשֵׁי מְדַרְשׁוֹת. וּמוֹרִים וּמוֹרוֹת. תִּינּוֹקוֹת בֵּית רַבֵּן יִקְרִים: עַל בְּנוֹת בּוֹטְחוֹת.

וּסְבִים וּסְבוֹת. וְעַל זֶרְעֵם וְטַפָּם שִׁילְדוֹ: גַּם. לְרַבּוֹת. רַבּוֹת נְאֻהָבִים בְּחַיִּים.

בְּמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ: אֵת דָּמָם דְּרוּשׁ. כִּי תִשָּׂא אֵת רֹאשׁ. שֶׁל כָּל גִּדְף לְעֵלִים

הַטְּרוּפִים: כָּל נַפְשׁוֹת-מֵת. בִּימֵי שֶׁבֶר וְשֹׂאת. שִׁשָּׁה אֲלָפֵי פְעָמִים אֲלָפִים:

שְׁלִישִׁיהָ לְכַעֲרוֹ בְּבָרַק זַעַם סוֹעֵר. מִכְרָמֵי הַחֲמוּד אֲהַבְתָּ: גּוֹאֵל הַדָּם. נָא זְכֹר

צַעֲרָם. אֵל תִּמְחָה מִסִּפְרָךְ פְּתִבְתָּ: זְכוֹר הַנְּאֻקוֹת. וְרַעַשׂ צַעֲקוֹת. אֲזִי יוֹבְלוֹ לְרַצָּח:

יְאוּרֵי דְמִיָּהֶם. וְדְמָעוֹת פְּנִיָּהֶם. לֹא תִשְׁכַּחֲנָה לְנִצָּחַ: כָּל חֵיל וְגִבְיָתָה. וְנָהִי צָרִיחָה.

מִשְׁדוּדֵי לְהַקּוֹת הַכְּלָבִים: זְכוֹר וּסְפֹר. בְּנֵאדָךְ צָרוּר. עַד עֵת נָקַם עֲלֵבוֹן עֲלוֹבִים:

בְּמַחְנוֹת הַפְּרָאִים. כָּאֵב וּנְגָעִים. וּפְחֵי נַפְשׁוֹת עֲגוּמוֹת: חֲרָפוֹת וּצְחוּק. כְּלָמוֹת

וְרֵק. פְּצָעֵי הַכְּאוֹת אֵימוֹת: וְרַעֲבוֹן. צַמְאוֹן. שְׁוָעוֹן. עֲצָבוֹן. וְכִשְׁלוֹן נְחֻשָׁלִים כְּלִי-

כַּה: וְכָל נְאֻקוֹת-חֲלָל. מִכָּל יַחִיד אֲמֹלָל. חֲלִילָה לָךְ מִלְשַׁפְּחָ: וְתִימְרוֹת-עֵשָׂן

וְקִיטוֹר מִכְּבָשָׂן. תִּלְי-תִּלְיִים עֲצָמוֹת וְגִידִים: וְחֲדָרֵי הָרַעַל. קוֹל שְׂאֵגוֹת מִקַּהֲל-

הנחנקים תוך תאי האדים: וסרחון גופות. וגויות סגופות. גלל-דמן אדמת
 נואצים: איך הפכו טורפיהם. לבורית חלביהם. ועור-איש לקשוטי הנשים:
 וקריצת אצבעות. של ראשי-הפרעות. לימין שעבוד-פרך. צלמות לשמאול:
 ואיך ירו יריות על חופרי הבורות. בפיורי חבוט-קבר הורידום שאול: איך ענו
 אחיותינו. וסרסו בנותינו. פוסות-תרגלה מידי רופאים אכזרים: ופליטי
 השרידים במחלות וסתרים. וטמיון ילדים בבתי שמד-פמרים: שח-תמים
 לעולה. דם בני הגולה. הוי אריאל מנגלת חסידיך: צאן-קדשים מי ומנה. אשר
 אשם לא תכבה. בחונך היו מקדשי שמך: בקול שמע ישראל מסרו נפש לאל.
 שהוא יאספם. ועד יום אחרון: הצדיקו דין. ואף אני מאמין ענו. ושרו שירת
 בפתח: ובכן נשאר עם. ביתום נדהם. בלי קברים להשתטח: ולא מצבות. איפה
 לבבות. יבבות לבב רותח: רק נספי-הדם. אזפרותם. תוססים בלי שוכח: והרי
 אפרי עקדתם. תרומות דשני מזבח: מי ומלל. צער ישראל. אשר דעתו מכאב
 נטרפת: ושארית הפאר. כמעט מזעיר¹¹. ואיך קומתה היום נכפפת: אל חי
 מרחם. עדתך נחם. אשר לך מאד נכספת: אור-חדש תזריח. קרני-הוד תצמיח.
 ורוח אלהים מרחפת:

אתה תקום תרתם ציון כיעת לחננה כירבא מועד:

מצורף מכתב שנשלח למערכת כמה מקומות בשנים הקודמות.
 בס"ד לסדר דברי שלום לאמר
 למערכת שלום!

ברשותכם רציתי לעורר את תשומת הלב לדיוקים במגילת איכה ובקינות.
 במגילת איכה יש בפסוקים רבים הטעם 'קדמא' לפני מהפך. כידוע הטעמים 'קדמא'
 ו'פשטא' – אף ששויים בצורתם, הקדמא טעם מחבר, לעומת הפשטא שהוא מפסיק.
 למשל פסוק ג' בתחילת המגילה: גלתה (טעם קדמא מחבר) יהודה מעני (טעם פשטא מפסיק).
 בולט במיוחד בסוף המגלה: השיבנו (קדמא מחבר) יי | אליך (פשטא מפסיק) ונשובה. ולכן
 אין לעצור במלה מוטעמת בקדמא כמו במלה מוטעמת בפשטא. ההבחנה ביניהם היא
 בזה שהקדמא באה על האות המוטעמת בין מלעיל ובין מלרע (בדוגמאות שהבאנו בת'
 של גלתה ובב' של השיבנו), הפשטא באה תמיד על האות האחרונה במלה, ואם המלה
 מוטעמת מלעיל – מופיע פשטא כפול: בסוף המלה וגם באות המוטעמת.
 בפרק ג כ ותשוח בחולם ולא ותשוח. פסוק נט שפטה הש' בקמץ חטוף (קטן) שהוא
 תנועה קטנה והשוא אחריו בפ"א שווא נח.
 ד ז פו ... צחו – שניהם מלרע. ד יד נעו מלרע!

עוד הערה בניקוד בקינות.
 הקינה המסומנת ח' בסדר הקינות (השלישית שנאמרת ביום) מסתיימת במלים: איכה
 תפארתי מראשתי השליכו, וכך פותחת הקינה הבאה של הקליר. בקינות מנוקדת
 המלה כך: מראשתי (המ' בצירי והר' בפתח) ומפורש 'מעל ראשי'. אין זה מסתבר,

¹¹ א"ה: בגלל החרוז והכתיב המלא הניקוד כאן הוא 'מזעיר', אבל הניקוד הנכון של הביטוי הוא 'מעט מזער' (ישעיהו
 י, כה ושד')

כי אין זה הפרוש הנכון של המלה. יותר נכון היה לנקד: מְרַאשׁוּתִי (המ' בשוא) כמו שמצינו בפרשת ויצא (בראשית כח, יא ויח), ואז הפרוש יהיה ליד ראשי. אבל גם פרוש זה איננו נוח. אמנם מצאנו ניקוד מראשוטי (המ' בצירי) שאול (שמואל א כו יב), אבל שם מתפרש מהמקום שליד ראשו של שאול ובקינה אין שום אפשרות לפרש כן.

בספר ירמיה יג יח: אָמַר לְמַלְךְ וְלַגְבִּירָה הַשְּׁפִילוּ שְׁבוּ כִּי יִרְדֹּם מְרַאשׁוּתֵיכֶם (המ' בפתח והר' בשוא) עֲטֹרַת תְּפֹאֲרֵתְכֶם: אם נשוה ללשון הקינה תפארתי מראשוטי השליכו, נמצא שהקליר כיוון לפסוק הזה. תפארתי ומראשוטי שניהם מכוונים לגדולה, ועל זה מקונן הקליר בשם עם ישראל שאת שניהם השליכו. ולכן לסיכום: מְרַאשׁוּתִי המ' בפתח והר' בשוא.

עי' ערוגת הבושם ח"ג עמ' 263 שפרושו השני משתמע כדברינו. יהי רצון שנוכה לראות בהרמת קרן ישראל בישועה קרובה.

תָּבֵא כָל-רַעְתֶּם לְפָנָי וְעוֹלָל לָמוּ כְּאִשֶּׁר עוֹלָלָת לִי עַל כָּל-פְּשָׁעַי כִּי-רַבּוֹת אֲנֹחֲתִי וְלִבִּי דָּנִי:

יִשְׁבוּ לְאַרְצָן יְדֵמוּ זְקֵנֵי בֵת-צִיּוֹן הַעֲלוּ עִפְרָל עַל-רֵאשֵׁם חֲנָרוּ שִׁקִּים הוֹרִידוּ לְאַרְצָן רֵאשֵׁן בְּתוֹלַת יְרוּשָׁלַם:

מִה-אֲעִידֶךָ מִה אֲדַמָּה-לָךְ הַבַּת יְרוּשָׁלַם מִה אֲשׁוּה-לָךְ וְאֲנַחֲמֶךָ בְּתוֹלַת בֵּת-צִיּוֹן כִּי-גָדוֹל כִּיָּם שִׁבְרֶךָ מִי יִרְפָּא-לָךְ:

זְכֹר-עֲנִי וּמְרוֹדֵי לַעֲנָה וְרֵאשִׁי: זְכֹר תִּזְכֹּר וְתִשְׁיַח וְתִשׁוּחַ עָלַי נַפְשִׁי: זֹאת אָשִׁיב אֵל-לִבִּי עַל-כֵּן אוֹחִיל: חֲסֵדֵי יְיָ כִּי לֹא-תִמְנֹנֵי כִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמָיו: חֲדָשִׁים לְבָקָרִים רַבָּה אֲמוֹנַתְךָ: חֲלָקֵי יְיָ אֲמָרָה נַפְשִׁי עַל-כֵּן אוֹחִיל לִּי: טוֹב יְיָ לִקְוֹ לְנַפֵּשׁ תִּדְרָשׁוּנוּ: טוֹב וַיִּחִיל וְדוּמָם לְתִשׁוּעַת יְיָ: טוֹב לְגֹבֵר כִּי-יִשָּׂא עַל בְּנֵעוֹרָיו: יֵשֶׁב בְּדָרְ וַיִּיָּדֵם כִּי נָטַל עָלָיו:

נַחֲפָשָׁה דִרְכֵינוּ וְנַחֲקָרָה וְנִשְׁוֵבָה עַד-יְיָ: נִשָּׂא לְכַבְּנוּ אֵל-כַּפְּיִם אֵל-אֵל בְּשָׁמַיִם:

קָרָאתִי שְׁמֶךָ יְיָ מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת: קוֹלִי שָׁמַעְתָּ אֵל-תַּעֲלֶם אֲזַנְךָ לְרוּחֹתַי לְשׁוּעָתִי: קָרַבְתָּ בָּנוּם אֲקַרְאֶךָ אֲמַרְתָּ אֵל-תִּירָא: רַבָּת אֲדַגֵּי רִיבֵי נַפְשִׁי גָאֵלְתָּ חַיִּי: רֵאִיתָה יְיָ עוֹתָתִי שְׁפֹטָה מִשְׁפָּטִי: תִּשְׁיֵב לָהֶם גְּמוּל יְיָ כַּמַּעֲשֵׂה יְדֵיהֶם: תִּתֵּן לָהֶם מְנַת-לֵב תַּאֲלֹתֶךָ לָהֶם: תִּרְדֹּף בְּאֵף וְתִשְׁמִיחֵם מִתַּחַת שָׁמַי יְיָ:

אִיכָה יוֹעַם זָהָב יִשְׁנֵא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפְּכֶנָה אֲבָנֵי-קֶדֶשׁ בְּרֵאשׁ כָּל-חוּצוֹת: בְּנֵי צִיּוֹן הַיִּקְרִים הַמְּסֻלָּאִים בְּפִזּוּ אִיכָה נַחֲשָׁבוּ לְגִבְלֵי-חֶרֶשׁ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר: שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֵת-אֱלֹהִים יוֹשְׁבֵתִי יוֹשְׁבֵת בְּאַרְצָן עוֹץ גַּם-עַלֶיךָ תַּעֲבֹר-כּוֹס תִּשְׁכַּרִי וְתִתְעַרְרִי: תִּם-עוֹנֶךָ בֵּת-צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתְךָ פֶּקֶד עוֹנֶךָ בֵּת-אֱלֹהִים גְּלָה עַל-חַטָּאתֶיךָ:

עַל-זֶה תִּגַּה דָּוִד לְפָנָיו עַל-אֲלָה חָשְׁכוּ עֵינָיו: עַל הַר-צִיּוֹן שְׁשִׁמָּם שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ-בּו:

אֲתָה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב כְּסֵאֶךָ לְדוֹר וָדוֹר: לָמָּה לְנִצַּחַת תִּשְׁכַּחֲנוּ תַעֲזֹבֵנוּ לְאַרְצָךָ יָמִים: הִשְׁיִבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְנִשְׁוֵב וְנִשְׁוֵבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

כֹּה-אָמַר יְיָ צְבָאוֹת צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית-יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲרִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ:

מנהג אשכנז מערב לומר אחרי הקינות של היום פסוקים מספר ישעיהו (לד-לה) קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל־צאצאיה: כי קצף ליל על־כֹּל־הגוים וחמה על־כֹּל־צבאם החרימם נתנם לטבח: וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו הרים מדמם: ונמקו כל־צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל־צבאם יבול כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה: פי־רותה בשמים חרבי הנה על־אדום תרד ועל־עם חרמי למשפט: חרב לִי מלאה דם הדשנה מחלב מדם פרים ועתודים מחלב כליות אילים כי זבח ליל בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: וירדו ראמים עמם ופרים עם־אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן: כי יום נקם לִי שנת שלומים לריב ציון: ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה: לילה ויוזם לא תכפה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה: וירשוק קאת וקפוד וינשוף¹² וערב ישכנובה ונטה עליה קורת־הו¹³ ואבני־בהו: חריה ואין־שם מלוכה יקראו וכל־שריה יהיו אפס: ועלתה ארמנתיה סירים קמוש¹⁴ וחוח במבצריה והיתה ננה תנים חציר לבנות יענה: ופגשו ציים את־איים ושעיר על־רעהו יקרא אד־שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אד־שם נקבצו דיות אשה רעותה: דרשו מעל־ספר יל וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי־פלי הוא צוה ורוחו הוא קבצן: והוא־הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו עד־עולם יירשוה לדור ודור ישכנובה:

יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כתבצלת: פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתזלה הדר הפרמל והשרון המה יראו כבוד־י הדר אלהינו: חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו: אמרו לנמהר־ילב חזקו אל־תיראו הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעבם: אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה: אז ידלג באיל פסח ותרו לשון אלם פי־נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה: והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים בנה תנים רבצה חציר לקנה וגמא: והיה־שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא־יעברנו טמא והוא־למו הלך דרך ואילים לא יתעו: לא־יהיה שם אריה ופריץ חיות בל־יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים: ופדוילי יל ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על־ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגזו ואנחה:

כל המתאבל על ירושלים יזכה לראות בנחמת ירושלים

אתה תקום תרחם ציון כי־עת לחננה כי־בא מועד:

¹² השי"ן בחולם!

¹³ התי"ו רפויה ללא דגש.

¹⁴ השי"ן שמאלית.

היבטים לשוניים ואתחנן פג

דקדוקי קריאה בפרשת ואתחנן ובהפטרה ובראשון של עקב

ג כג וְאֶתְחַנֵּן: הנר"ן בפתח.
ג כד אֲדַנִּי יי: אע"פ שבספר תורה כתוב שם הויה כאן הוא נקרא: אֱלֹהִים. יש לשים לב לניקוד שם הויה, הניקוד שהובא כאן מתאים לשם אלה'
ג כה אֶעֱבְרָה: העי"ן בשווא נח.
הֶהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן: יש להאיץ מעט את קריאת התיבה הַזֶּה להסמיכה לתיבה הקודמת שכן הטפחא הוא המפסיק העיקרי הֶהָר הַטּוֹב הַזֶּה - וְהַלְבָּנוֹן
ג כו אֶל-תּוֹסֵף: הטעם בת"ו מלעיל, הסמ"ך בסגול
ד ב עַל-הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי:
תיבת עַל-הַדְּבָר מוטעמת בפשטא ולא בקדמא
ד ה עליית שני
ד ט הַשֹּׁמֵר: במלעיל
ד י כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הלא כל כך מצוי, פשטא-קדמא-מהפך-פשטא
ד יא וְהָרָר: בגרשיים ולא ברביע
ד יב זולתִּי: מלרע, הטעם לא נסוג
ד יד וְאֵתִי: בגרשיים ולא ברביע
ד טז וַיּוֹצֵאֵהָ בְּפָנָיו:
הב"ת שבראש תיבת בְּפָנָיו בדגש קל למרות שהתיבה שלפניה בטעם משרת ומסתיימת בהברה פתוחה (ראה הערה 3)
ד יח בְּאֶדְמָה: הב"ת בקמץ
ד כא עֲבָרִי: העי"ן בקמץ קטן
ד כג פֶּן-תִּשְׁכַּחוּ אֶת-בְּרִית ה': פשטא-מהפך-פשטא ולא קדמא-מהפך-פשטא.
תְּמוֹנַת כָּל: טעם נסוג אחור למ"ם, כן הדבר גם בהמשך
ד כד קָנָא: דגש חזק בנו"ן, לשון קינאה
ד כה וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל: טעם נסוג אחור לשי"ן.
בְּעֵינֵי ה'-אֱלֹהֶיךָ: המרכא במילה בְּעֵינֵי ושם ה' מוקפת למילה שלאחריה ולא במרכא
ד כו הַעֲדוּתִי: במלעיל, טעם תלישא אינו מורה על מקום ההטעמה
ד ל וְשִׁבְתָּ וְשָׁמַעְתָּ: שתיהן במלרע
ד לא נִשְׁבַּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן שלא תישמע כה"א

ד לב הַנְהִיָּה: ה"א שנייה בשווא נח

ד לג הַשְּׁמַע: במלעיל ונחץ קל במ"ם מפני הגעיה

ד לה הַרְאָתָּה: ה"א בקמץ קטן; האל"ף צריכה להישמע. לא הוֹרִיתָ!

ד לו לְיִסְרֹךְ: כ"ף סופית דגושה

ד לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הנדיר.

לְתַת-לֶךְ: געיה בלמ"ד הראשונה

ד לט : וַיִּדְעַתְּ ... וְהִשְׁבַּתְּ: שתיהן מלרע

ד מ וְשִׁמְרָתְּ: מלרע

ד מא עליות שלישי

מְזַרְחָה: במלרע, הז"ן בשווא נח והר"ש אחריה בשווא נע, לא בקמץ

ד מג לְרֹאשׁוֹנֵי האל"ף אינה נשמעת, השורק שייך לר"ש: לְרֹבְנֵי; לְמַנְשֵׁי: געיה בלמ"ד והמ"ם בשווא נע

ד מח שִׁיאֵן: ש"ן שמאלית

ה א עליות רביעי

ה ג אֲנַחְנוּ אֱלֹהֵי פֶה הַיּוֹם כְּלָנוּ חַיִּים: יש להאיץ מעט את קריאת תיבת הַיּוֹם המוטעמת בטפחא, להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע כאילו המפסיק העיקרי הינו התביר:

אֲנַחְנוּ אֱלֹהֵי פֶה הַיּוֹם - כְּלָנוּ חַיִּים. אֱלֹהֵי פֶה: ללא דגש בפ"א בטעם תחתון:

מִבֵּית עֲבָדִים במונח-אתנחתא ולא במרכא-סו"פ,

דהיינו, פסוק ראשון מתחיל אֲנַחְנֵי ה' ומסתיים על-פְּנֵי. יוצא לפי זה שפסוק זה כולל את כל הדיבר הראשון ותחילת הדיבר השני.

לקוראים בטעם עליון: מִבֵּית עֲבָדִים במרכא-סו"פ.

אין להשיגח כלל על הרביעי שיש בקורן במילה עבדים. תיבת אֲנַחְנֵי מוטעמת בטפחא כך שכל הדיבר הראשון בפסוק אחד. הפסוק השני מתחיל לֹא יִהְיֶה-לְךָ וטעם אתנח בתיבת לְשִׁנְאֵי. יוצא שכל דיבר ודיבר נתון בפסוק נפרד.

ההערות הבאות מתייחסות בעיקר לקריאה בטעם עליון:

ה ו אֲנַחְנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ... עֲבָדִים: הדיבר הראשון כולו בפסוק אחד, תיבת עֲבָדִים בטעם סו"פ (סילוק)

ה ח כָּל-תְּמוּנָה: יש להיזהר לא להוסיף וא"ו החיבור כמו במקבילה בפרשת יתרו

ה ט תְּעַבְדֶם: הת"ו בקמץ גדול והעי"ן בקמץ קטן.

קָנָא: קו"ף פתוחה, יש להקפיד על הדגשת הנו"ן כן הדבר בהמשך בפרק ו טו

ה י וְעִשָּׂה חֶסֶד: טעם נסוג אחור לעי"ן. לְאֲלֹפִים: הלמ"ד הראשונה בפתח

ה יג לפי טעם תחתון:

וְעֲשִׂיתָ כָּל-מְלֹאכְתֶּךָ וּלְפִי טַעַם עֲלִיוֹן: וְעֲשִׂיתָ כָּל-מְלֹאכְתֶּךָ.

בטעם התחתון וְעֲשִׂיתָ בטיפחא ואז הכ"ף בתיבה כָּל דגושה;

בעליון וְעֲשִׂיתָ במונח ועל כן הכ"ף בתיבה כָּל, רפויה

ה יד אַתָּה וּבְנֶךָ-וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ-וְאִמְתְּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וְכָל-בְּהֵמָתְךָ: יש לשים לב להבדלים בין מקרא זה לבין המקבילה בפרשת יתרו (גם במילים גם בטעמים)

ה טז יִיטֵב לְךָ: טעם נסוג אחור ליו"ד

ה יז וְלֹא תִנְאַף וְלֹא תִגְנֹב: וא"ו החיבור בראש כל דיבר בשונה מפרשת יתרו תחתון: לֹא

תִרְצַח וְלֹא תִנְאַף: בשתי מערכות הטעמים, הצד"י והאל"ף קמוצות. התו"ן בתחתון רפויות, ובטעם עליון בדגש

ה יח וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ שׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ:

וא"ו החיבור מנוקדת שוא, פתח, פתח (ניקוד בפתח לפני גרונית חטופה למנוע שני חטפים בראש מילה)

ה יט עליית חמישי

ה כ כְּשִׂמְעֵכֶם: השי"ן בקמץ קטן

ה כד וְשִׁמְעַ: געיה בשורק והשי"ן בשווא נע¹⁵

ו ב מְצִוְךָ: כ"ף סופית רפויה

ו ד עליית ששי

ו ה שִׁמְעַ: יש להקפיד בקריאת העי"ן. יִשְׂרָאֵל: להיזהר לא לומר אישׂראל.

ובאותיות אנגליות: Yisrael ולא Israel

ו ו אָחָד: לפי הדין צריכים להאריך בדל"ת¹⁶

ו ז בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ: הבי"ת שבראש תיבת בְּבֵיתְךָ בדגש קל למרות שהתיבה שלפניה בטעם

משרת ומסתיימת בהברה פתוחה¹⁷.

ו ח וּבְשִׁכְבְּךָ: הבי"ת אחרי הו"ו בשוא נח אע"פ שבאות לפניה יש געיה

ו י לְאֲבֹתֶיךָ לְאֲבָרְהָם: שתי תיבות רצופות בטעם תביר. לְתַת לְךָ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ו יא וּבָתִּים: אזלא-גרש באותה תיבה ובהברות סמוכות, הת"ו דגושה. לֹא-מְלֹאכְתְּךָ: במלעיל

ו יג תִּירָא וְאִתּוֹ תַעֲבֹד: יש להזהר מפסוק דומה: דברים י כ תִּירָא אִתּוֹ תַעֲבֹד

ו טז בַּמָּסָה: כאן הבי"ת בפתח בשונה ממשנהו בפרשת וזאת הברכה

ו יח יִיטֵב לְךָ: טעם נסוג אחור ליו"ד. וּבָאֵתָ: במלעיל

ו כ כִּי-יִשְׁאַלְךָ: האל"ף בקמץ רחב והלמ"ד בשוא נע

¹⁵ לא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים שאז מטרת החטף היא, כיוון שהוא באות שאינה גרונית, להורות על קריאה בשווא נע

¹⁶ אָחָד: במבטא רגיל שאינו מבחין בין דל"ת דגושה לרפויה, או יותר נכון בדל"ת דגושה, אי-אפשר להאריך בדל"ת, יש שכדי "לפתור" בעיה זו מוסיפים כעין צליל של נו"ן מתמשך ואין זה פתרון

¹⁷ במחברת התיגאן כלל זה מכונה "כלל הצבותות", כאשר בראש המילה ב"ת או כ"ף כשהן אותיות שימוש, ואחרי הבי"ת ב"ת נוספת או פ"א; ואחרי הכ"ף כ"ף נוספת – אותיות אלה דגושות.

ו כג לָתֵת לָנוּ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ו כה תְּהִי־הָ לָנוּ: געיה בת"ו ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

ז א עליית שביעי

גוֹיִם-רַבִּים: געיה בגימ"ל

ז ב תְּחַנֵּם: החי"ת בקמץ קטן

ז ה כִּי-אֶם-כֹּה: כי במקף ולא במונח

ז ז הַמַּעֲט: המ"ם בשווא נח

ז ח מִיַּד פְּרָעָה מְלֹךְ-מִצְרַיִם:

טעם טפחא בתיבת מִיַּד

ז ט מפטיר

ז י לְהַאֲבִידוֹ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף

הפטרת ואתחנן, ישעיהו מ א-כו:

ב עַל-לֵב: יש להקפיד על הפרדת התיבות

ד כָּל-גֵּיא: היר"ד והאל"ף נחות (אינן נקראות, כאילו כתוב גֵּא ge בלטינית)

ז זַבֵּל-צִיץ: הטעמה משנית בנר"ן¹⁸ נִשְׁבָּה בּוֹ: טעם נסוג אחור לנר"ן ודגש חזק בב"ת מדין אתי

מרחיק. אֲכֹן חֲצִיר הָעֵם: סדר הטעמים כאן הוא מרכא טיפחא סילוק¹⁹

ח זַבֵּל צִיץ: טעם נסוג אחור לנר"ן והטעמה משנית בב"ת

י מְשֻׁלָּה לּוֹ: טעם נסוג אחור למ"ם והשי"ן בשווא נע

יב וְכָל: הכ"ף בקמץ רחב! (לשון מדידה)

יג מִי-תִבֶּן אֶת-רוּחַ ה': טעם טפחא בתיבת אֶת-רוּחַ, יש להיזהר מדפוסים משובשים אשר

הטעימו טפחא בתיבת מִי-תִבֶּן ויש בכך כדי לשבש את משמעות המקרא, וחמור מכך הזיוף

הנוצרי ש"תכנן" הטעימו בפשטא, ו"רוח ה'" במונח זקף קטון²⁰ וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֵנוּ: טעם טפחא

בתיבת וְאִישׁ ולא במרכא כבחלק מהדפוסים

יד אֶת-מִי נוֹטֵץ: העי"ן בקמץ²¹

יח תִּדְמִיּוֹן: המ"ם בדגש חזק ובשווא נע, לא בחירק, בדומה לו בהמשך פס' כה. תִּתְעַרְבוּ

לוֹ: הטעם נסוג לת"י²²

¹⁸ במילים מוקפות לא מקובל לדבר על המילה המוקפת (הראשונה) מלעיל או מלרע כי שתי המילים נחשבות לאחת. כאן הושם טעם בנר"ן להראות על העמדה משנית, וגעיה בב"ת העמדה קלה יותר. בכתר ארם צובא יש כאן מקף המחבר למילה הבאה. ר"מ ברויאר ז"ל השווה לפסוק הבא והשמיט את המקף. גם במהדורת דותן ע"פ לנינגרד אין מקף. לפי הטעמה זו יש שוויון מוחלט בין שני הפסוקים.

¹⁹ כן הוא בכתר ארם צובא ובלנינגרד. לכן אין לחוש כלל להטעמה ההפוכה בקורן

²⁰ יש כאן ניסיון נוצרי מסיונרי לשרבב את רוח הטומאה לכתבי הקודש! עיין בגיליון ואתחנן סז

²¹ בניגוד לדברי ראב"ע, אבל כא"צ [גם לנינגרד] מכריע

²² במקומות בודדים נסוג הטעם שתי תנועות אחורה כמו נְעַרְמוּ מִים (שמות טו, ח) או יְעַרְפוּ טַל (דברים לג, כח)

יט וְצָרָף בְּזָהָב יִרְקַעְנֻנוּ: טעם טפחא בתיבת וְצָרָף.

כ הַמְסַבֵּן: געיה בה"א והמ"ם אחריה בשווא נע

כג שְׁפִטֵי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לשי"ן

כד בַּל-שָׂרֵשׁ: במלרע.

וְגַם-נִשְׁפָּן בְּהֵם: תיבת וְגַם במקף ולא בקדמא

כו נִעְדָּר: העי"ן בשווא נח

מנחת שבת פרשת עקב:

ז יב וּשְׁמֵרְתֶם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם: מוטעם מרכא-טיפחא ולא טיפחא-מרכא

ז יג וְאֶהְבְּדָךְ: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה, הטעמה משנית בה"א, והביל"ת

אחריה בשווא נע: וְאֶהְבְּדָךְ. וּבִרְכָךְ: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי. לְתֵת לְךָ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ז טז נִתַּן לְךָ: אין טעם נסוג אחור לנר"ן

ז כב שני במנחת שבת

ז כד וְהֶאֱבֹדְתָ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף

ז כה וְלִקְחֶתָ לְךָ: תיבת וְלִקְחֶתָ במלרע ואין טעם נסוג אחור, כנ"ל בהמשך הפסוק תִּנְקַשׁ בֹּו

ח א אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹנֶה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת: יש להאיץ את קריאת תיבת הַיּוֹם המוטעמת בטפחא, מפסיק עיקרי, להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע כאילו התביר מפסיק גדול ממנו:

אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹנֶה הַיּוֹם - תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת

ח ב הוֹלִיכָךְ: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף. אֶלְהִיךָ זָה: שני תבירים מתרדפים. עֲנֵתָךְ: דגש חזק בנר"ן, מלשון עינוי, כן הדבר גם בהמשך הפרק פס' טז

ח ג וַיַּעֲנֶךָ: היר"ד בשווא נח לא בפתח והנר"ן דגושה ובשווא נע, מלשון עינוי

ח ד שלישי במנחת שבת

ח ה יִיָסֵר: יר"ד ראשונה בשווא נע, יר"ד שנייה בפתח. מִיָסֵרְךָ: כ"ף סופית דגושה

ח ז נַחֲלֵי מַיִם: טעם נסוג אחור לנר"ן. הנר"ן במונח והמילה איננה מוקפת

ח ט תֹּאכַל-בָּהּ: געיה בת"ו.

לא-תִּחְסַר כָּל בָּהּ: טעם טפחא בתיבת כָּל

ח י וְאֶכְלֶתָ וּשְׂבַעְתָּ וּבִרְכָתָ: הראשונה במלרע והשנייה במלעיל עקב ההפסק, והשלישית שוב מלרע.

נִתַּן-לְךָ: געיה בנר"ן

זרע שמשון. וְאֶתְחַנֵּן אֵלַי ה' בְּעֵת תְּחִיָּא לְאִמִּי (דברים ג, כג). פירש"י לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתני שמא הותר הנדר. וצ"ע מדוע דוקא אחר שכבש את ארץ סיחון ועוג עלה כך בדעתו של משה. ועוד יש לדקדק מדוע משה התאוה כ"כ להיכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה

הוא צריך, ואם תאמר מפני שרצה לקיים את המצוות שתלויות בארץ, הלא הבטיחו הקב"ה לשלם לו שכר כאילו קיימם (ע' סוטה יד.), וא"כ מדוע רצה כל כך להיכנס לארץ ישראל עד שהוצרך הקב"ה לצוות עליו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. ויש לתרץ, דהנה אמרו (כתובות קי): כל הדר בחו"ל דומה כאילו אין לו אלוה, וכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה. וכן מצינו אצל יעקב אבינו שאף שהקב"ה כשנגלה אליו בחלום כתיב וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ (בראשית כח, טו), אעפ"כ בהמשך דבריו אמר יעקב שרק אם וְשָׁבְתִי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי, אז דוקא היינו כשיחזור לארץ ישראל, וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים. וכך גם משה רבנו אף שעלה לשמים והיה נקרא אִישׁ הָאֱלֹהִים (דברים לג, א), עדיין רצה להמשיך להתעלות עוד יותר ולהיכנס לארץ ישראל בכדי לזכות למדה זו שיהיה ה' לו לאלוקים בזכות עצמו, כי אף שזכה למדרגות גבוהים מקודם, הכל היה בזכות ישראל, והיה לו בושת פנים ליהנות מאחרים ולא בזכות עצמו. ועל כך השיב לו הקב"ה רב לך אל תוסף, היינו שאע"פ שזכית בגלל בני ישראל, עם כל זה אין לך סיבה להיות עם בושת פנים משום כך, שהרי הם יזכו בגללך לתחיית המתים, כידוע שלכך נקבר משה בחו"ל, וזה הרבה יותר ממה שאתה זכית בגללם, נמצא שאתה נתת להם יותר ממה שקבלת מהם, וממילא אין סיבה להרגיש בושת פנים. וזה כוונת הכתוב רב לך, היינו שאתה נותן להם יותר, ומשום כך אל תוסף, היינו שאין סיבה שתצטרך להמשיך לבקש להיכנס לא"י. ולפי"ז מובן מדוע דוקא לאחר כיבוש סיחון ועוג חשב משה שהותר הנדר, משום דלפני כיבוש סיחון ועוג נתיירא משה שמא מחמת העונות של בני ישראל לא יזכו הם להיכנס לא"י, וממילא גם הוא לא יזכה לכך שהקב"ה יהיה לו לאלוקים, שהרי אמרו (ברכות לב.) שאמר לו הקב"ה שכל גדלותו רק משום ישראל. אמנם כשראה משה שהיה הקב"ה עמו במלחמת סיחון ועוג, והיתה התחלת זכות לישראל לכבוש את כל הארץ, לכן חשב משה בדעתו שיהיה גם לו זה הזכות.

בן לאשרי. ואתחנן. אמרו חז"ל: מתנת חנינם, אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשין מהקב"ה אלא מתנת חנינם, ע"כ. ויש לדקדק דהרי עה"פ מי הקדימני וְאֶשְׁלֵם (איוב מא, ג), אמרו רז"ל (ויקרא רבה כזב), שאין לו לשום בריה חוב אצל הקב"ה, דמי קיים מצות מילה עד שלא נתתי לו בן, מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי עשה מזוזה עד שלא נתתי לו בית, ואיך אמרו חז"ל שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים. אך כתב בספר דברי אמת מהחווה מלובלין זי"ע וז"ל: חָנְנוּ ה' חָנְנוּ פִּי רַב שְׁבַעְנוּ בּוֹז (תהלים קכג, ג), דאיתא בזהר ברעיא מהימנא שביקש משה מאליהו ז"ל להתפלל אל ה' שלא יהיה הת"ח מבוזים בעיני העולם, וידוע שת"ח ניצוצי משה, והנה עשרה לשונות של תפלה יש, ודאי יש טעם על כל לשון, וי"ל כשמבקש חן, קאמר לשון חנינה. וזה י"ל חָנְנוּ ה' חָנְנוּ, תן לנו החנינה להיות לנו חן בעיני ההמון, וכן לישראל בעיני האומות, כי רב שבענו בּוֹז, וזהו ואתחנן אל ה' בעת החווא', הזמן הפחות הוא זמן עקבות דמשיחא, 'לאמור' לשון הַאֲמַרְתָּ (דברים כג, יו), להיות חשובים בעיני ההמון וישראל בעיני האומות, עכ"ל. והנה ידועים דברי חובת הלבבות (שער הכניעה פ"ד), שכל המדבר לה"ר או מבזה ת"ח, הנעלבין ואין עולבין ומקבלין יסורי הבזיון באהבה, אז כל מעשים טובים של המדבר ומבזה נכתבים על שם המתבזה או שנדבר עליו, ועבירות שלהם נכתבים על המבזה או מי שדיבר לה"ר. ולפי זה פירשנו הפסוק חָנְנוּ ה' חָנְנוּ כי רב שבענו בּוֹז, דאחר האסון הנורא שנתקיים בנו התוכחה וְאֶבְרָהָה חָכְמָתָהּ חָכְמָתָהּ וּבְנֵינָהּ תִּסְתַּתֵּר (ישעיהו כט, יד), ורוב הגאונים והצדיקים האמיתים מתו במיתות משונות הי"ד, הנה העזי פנים חוצפא יסגי לבזות את כל הת"ח ויראי שמים שהם החייבים בהאסון במה שמנעו הסרים למשמעתם מעלות לא"י, ואומרים כי אם היו מסייעים שיקנה כרטיסי עליה שהיה אפשר אז לקנות, והיו בני ישראל עולים ומתישבים בא"י, היו ניצולים רבבות מבני ישראל, ואף כי הם עצמם גם עתה נוסעים חזרה לפולניה ומהם משתקעים בארץ אשכנז הרוויה מדם בני ישראל

ומחבקים חיק בנות המרצחים, ואין בדעתם לגמרי לחיות בא"י, זה פרי החוצפה שידבר מה שידוע בעצמו שהוא שקר, אך בכדי להבזות את המוכיחו, ומי קרוב יותר לכוס הבזיון מהת"ח ורב העיר, שבכל יום מוכרח לעורר למוסר אזנם. אכן גם הקהל השומע בבזיון הרב ושוקים, לא ינקה, כעובדא דר"א בן ר"ש (ב"מ פד:), ועל ידי זה נשארים בלי מעשים טובים כנ"ל, ומוכרחים לבקש מתנת חנם. וזה שאמר הכתוב 'חננו ה' חננו', 'כי' את הרב', 'שבענו בוז', ונכתבו על פנקסו מעשים טובים שלנו. ולכן אותם הנעלבים ואינם עולבים שהשיגו ממחרפיהם שעלבו, דברשעים כתיב 'וּמְשִׁילִם לְשֹׁנָיו אֶל פְּנֵיו (דברים י, ט) בעוה"ז, דין הוא שהשי"ת ישלם לרב הזה ג"כ בעוה"ז. וזה כוונת רז"ל אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, היינו במה שאומרים מוסר וכופין הרשעים לקיים המוטל עליהם, 'ומעשיהם' הוא מלשון 'גט המעושה', וכמו דכתיב בישעיה 'וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה (ישעיהו לב, יז), ודרשו (ב"ב ט). על גבאי צדקה שכופין העם ליתן צדקה, וזה 'מעשיהם', מה שכופים 'הטובים', היינו שהרשעים ישובו מדרכם הרעה ויעשו דברים טובים, ועיד"ז נתבזו מהם, וממילא ירשו מעט זכויות של הרשעים, שזמן פרעון שלהם הוא בעוה"ז, ומי נתבזה יותר ממה רבינו עד שהעידו רז"ל (מוע"ק יח: עה"פ זיקנאו לְמִשְׁחָה בַּמַּחְנֶה (תהלים קו, טז), שכל אחד קנא לאשתו ממה, היתכן חוצפא ושטות כזה, אע"כ אין מבקשים מהקב"ה אלא מתנת חנם, כי מחזירים להרשעים חלקם. כמו שכתבו (שער הכונות דרוש מזמור שיר ליום השבת) על דברי חז"ל (שבת פת). עה"פ 'וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנוֹ יִשְׂרָאֵל אֶת עַדְיָם מִחַר חוֹרֵב וּמִשְׁחָה יִקַּח אֶת הָאֶהָל (שמות לג, י-יז), שהכתרים שנלקחו מבני ישראל, זכה משה, ומשה נוהג בהם טובת עין ומחזירים לבני ישראל בכל שבת קודש.

דפי פרשת השבוע בר-אילן ואתחנן פג

"וַיִּתְעַבֵּר יי בִּי לְמַעַנְכֶם"

פרופ' יואל אליצור חוקר ומרצה בתחומי הגיאוגרפיה המקראית, תנ"ך, הלשון העברית והלשונות השמיות. לימד במכללות ובאוניברסיטה העברית.

שבעת הפסוקים הראשונים של פרשתנו מסיימים את הנאום הראשון של משה, ולמעשה הם שייכים לפרשת דברים. אחריהם בא הפסק של פרשה פתוחה, הראשון מסוג זה בספר דברים, ללמדך שכאן מסתיים נאום הפתיחה של משה. מסורת חלוקת הפרשיות שלנו קטעה את רצף הנאום של משה, כנראה משום "אַל תַּעֲמִד בְּדַבָּר רַע (קהלת ח, א); לא כדאי לסיים ב'בית פעור', והרבה יותר נעים לגמור בהבטחה המרוממת "לֹא תִירָאוּ כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לְכֶם" הנאום הראשון של משה הוא נאום פתיחה שהוא נאום סיכום – סקירת הדרך שעברנו יחד, אני משה ואתם העם, עד לרגע זה. אבל הדגש שבו יכול להפתיע את כל מי שחושב חשיבה 'דתית' או 'היסטורית' שגרתית. כל הנאום הזה חתום בחותם ההליכה אל הארץ המובטחת. משה מתעלם כאן במופגן מיציאת מצרים וקריעת ים סוף, מעשרת הדברות, ממעשה העגל, מהקמת המשכן וממרד קורח דתן ואבירם. לאלה הוא עתיד לחזור בנאומים הבאים. לפי משה, העיקר התחיל דווקא כשנצטוונו לעזוב את חורב וללכת אל הארץ, שאת חבליה הוא מפרט בחיבה גדולה: בערבה, בהר ובשפלה, בנגב ובחוף הים, ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת: "בָּאוּ וַיִּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֵיכֶם" (דב' א:ח).

הנאום הארץ-ישראלי הזה מתמקד בחטא הנורא של המאיסה בארץ ותוצאותיה, עובר לספר בהרחבה ובלשון חגיגית על המסע אל הארץ, ובעיקר על כיבוש ארצות סיחון ועוג והנחלתן לראובן גד וחצי מנשה המתחייבים לעבור חלוצים לפני אחיהם. הוא מסתיים בהעברת ההנהגה לקראת כיבוש הארץ ויישובה ליהושע אשר "הוא יַעֲבֵר לְפָנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה". המנהיג הפורש רק ישקיף על הארץ מראש הפסגה. למה לא נכנס משה אל הארץ? משה מסביר אבל לא בדיוק מנמק: "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב לְךָ אֵל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבָּר הַזֶּה". בולט כאן בהיעדרו חטאם של משה ואהרון במי מריבה. פסוק זה מצטרף לאמירה קודמת של משה בתוך נאומו יחד עם סיפור גזירת ה', שכל הדור הרע שמאס בארץ הטובה לא יזכה לראותה: "גַּם בִּי הִתְאַפָּה ה' בְּגִלְגָּלְכֶם לֵאמֹר גַּם אֶתָּה לֹא תִבְּא שָׁם. וַיְחֹשֶׁעַ בֶּן נֹן הַעֲמִיד לְפָנַי הוּא יִבֵּא שָׁמָּה" (דב' א:לז-לח). פעם נוספת

משה חוזר על אותם הדברים בלשון אחרת בנאומו השני בפרק הבא: "וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבליתי עברי את הירדן ולבליתי בא אל הארץ הטובה אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה" (דב' ד:כא). אם כן, לפי דברי משה, הסיבה אינה חטא מי מריבה, אלא משה כמנהיג העם מקבל יחד עם העם את העונש שלא לבוא אל הארץ, והוא האחרון למות לפני הכניסה בשעריה.

אמירה זו שונה לגמרי ממה שנאמר בפרשת חקת: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (במ' כ"ב), ושוב בפרשת פינחס: "כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם" (במ' כז:ד). איך ניתן להסביר את הסתירה הזו?

למבקרי המקרא יש פתרון פלא לכל שאלה מסוג זה: מחלוקת בין המקורות. הסיפור במדבר (שאותו משייכים ל"מקור הכהני") סובר שמשה ואהרן נענשו בגלל חטאם במי מריבה (ואם הסיפור במדבר כ' אינו בהיר דיו וגורם לקשיים, הבה נשער שבמקור היה שם סיפור שבו חטא משה ואהרן היה מובהק יותר, אלא שהוא הושמט בטעות או בכוונה ואנחנו יכולים לאמץ את מוחנו ולהציע שחזורים...). ואילו לפי המקור ה'דברימי', ה'דוטרנומי', חטא מי מריבה לא היה ולא נברא, ומשה נענש עם העם כולו בעקבות חטא המרגלים. אומנם קשה שבסוף ספר דברים (ל:כג) נאמר שוב: "על אשר מעלתם בי פתוך בני ישראל במי מריבת קדש", אך ניתן לומר שכאן חדר טקסט מן המקור ה'כוהני'...

אנו נשאיר את סכין המנתחים לחדר הניתוח, ונשאל, היש דרך ליישב את הקושי? הפתרון של הרמב"ן (בפירושו לדב' א:לז) הוא, שאגב הזכרת עונש המרגלים והנרגנים, ולעומתם שבחם של כלב ויהושע שיבואו אל הארץ, משה מזכיר בסוף ארבעים השנה גם את חטא העם במי מריבה, שגרם גם לו להיכשל בחטא, ומתוך כך להעביר את הנהגת העם ליהושע. ואכן, פתרון כעין זה נרמז כבר בתהלים (קו:א): "ויקצפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם", אבל בקריאת הפסוקים בספר דברים לפי פשוטם, פתרון זה אינו מספק, והרושם הוא שמשה לוקה יחד עם העם בעקבות המאסה בארץ.

יש להוסיף, שמלבד הסתירה בין הסיפור שבספר במדבר לדברי משה בספר דברים, האמירה גם קשה כשלעצמה; הרי משה האריך לספר בנאומו עד כמה ניסה להניא את העם מן החטא:

ואמר אלכם לא תערעצו ולא תיראו ממהם. ה' אלהיכם החלף לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם. ובמדבר אשר ראית אשר נשאף ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם. החלף לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם (דב' א:כט-ל).

אם כן, אין שותף נאמן ממנו ליהושע וכלב, למה ייענש עם העם ולא יהיה חלקו עם יהושע וכלב?

האמת היא שהכתוב עצמו מבחין היטב בין מה שנגזר על העם לבין מה שנגזר על משה. מתי המדבר תמו בהגיע העם אל נחל זרד (דב' ב:יד-יז), ואילו משה ממשיך עד הירדן ממש. ההדגשה בעניין העם היא שלא יראו את הארץ: "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה" (במ' יד:כג); "אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתים זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ" (דב' א:לה-לז). לעומתם, עיקר העניין של משה בעת פרידתו הוא: "עלה ראש הפסגה ושא עיניך ומה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך" (דב' ג:כו). ועיקר העיקרים, צוואתו הנצחית של משה לדורות היא ספר דברים, שנאמר כולו בחודש האחרון לחייו בערבות מואב, והגיע לשיא ביום האחרון לחייו בכריתת הברית האחרונה, בציוויו ללוויים: "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד" (דב' לא:כו) ובשירת האזינו.

חושבני שהמפתח להבנת העניין כולו, וגם להבנת חטא מי מריבה, שכידוע התלבטו בהבנתו כל הפרשנים, הוא עריכת השוואה בין תפקודו של משה כמנהיג בתחילת הדרך לבין תפקודו בסוף הדרך. כלל ראשון במנהיגות הוא לפעול בזריזות ברגע שמתחיל משבר. ה' רמז זאת למשה בפגישתם הראשונה לפני שהחל את שליחותו: "מזה בידך? ויאמר משה. השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו. שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו" (שמ' ד:ז-ט). המטה הוא סמל ההנהגה. אם תעזבונו לרגע, הוא יהיה לנחש ותנוס מפניו. ואולם, אם מייד תעזו ותאחזו בו בכוח, הוא ישוב להיות מטה בידך.

שיא המנהיגות של משה היה במעשה העגל. כשקרב אל המחנה, מייד: וַיִּשְׁלַח, וַיִּשְׁפַּר, וַיִּקַּח, וַיִּשְׂרֹף, וַיִּזְר, וַיִּשְׁק. וברגע שמתחילה התארגנות של מרד נגדו, [א'יה. עד כה הכנתי שלא היה כל חשש למרד, בני לוי נתבקשו להרוג את הנכשלים בחטא העגל, רק אלפים בודדים נכשלו, ולא הייתה להם כל התנגדות] הוא מייד עומד בשער המחנה וקורא "מי לה' אָלֵי" (שמי לב:כו), "שִׁימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יָרְכוֹ" (שם:כז). למוחרת הוא אוסף את כל כוחותיו ויכולותיו ודורש מה: "וְעַתָּה אִם תֵּשָׂא חַטָּאתְכֶם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ" (שם:לב).

השיא בדעיכת המנהיגות של משה הוא אחרי ארבעים שנה, במעשה בעל פעור (במ' כ"ה). משה היה צריך לראות ולהגיב ברגע שהאיש הראשון מישראל הלך אל המואבית או המדיינית הראשונה. אבל עבר זמן והתהליך התעצם עד שהוצרך הקב"ה להורותו מה שיעשה. פשט דברי ה' "קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש" (במ' כה:ד) היה להוקיע את המנהיגים כדי לכפר על כל העם, כי באשמתם, שלא הנהיגו כראוי ולא מנעו את החטא הלאומי, הייתה המגפה (כך מלמדת גם ההשוואה לפרשה הקשה של הגבעונים בסוף שמואל; רק כאן ושם נזכר הפועל 'להוקיע'. כמוכן שיש הבדלים בין הפרשיות ואכמ"ל). משה פירש את ציווי ה', כמו אונקלוס והפרשנים, כפנייה אל שופטי ישראל להרוג את הנצמדים לבעל פעור עצמם, אבל גם בזה לא עמדו הוא וראשי העם, ולא עוד, אלא שזמרי בא עם המדיינית בפרהסיה לפניהם, ולא עמד בהם כוח, אלא לבכות עד שקם פינחס.

[א'יה. היתכן דבר זה? מי שנאמר בו ומשה בן מאה ועשרים שנה פמתו לא כחתה עינו ולא נס יחוה (דברים לד, 1), נתעייף במשך ארבעים השנים ואיבד את כשירותו!! אין ספק שהנאמר על ירמיהו בַּטָּרִם אֶצְרָךְ בִּבְטָן יַדְעִתִּיךָ וּבְטָרִם תֵּצֵא מִרְחֹם הַקִּדְשִׁתִּיךָ, נכון לגבי מרע"ה ביתר שאת!]

איש כזה לא יוכל עוד להנהיג. כבר במי מריבה נכשלו משה ואהרון בחוסר יכולת להנהיג. איני יכול להיכנס כאן לפרשנות מקיפה בעניין מי מריבה, שעליו כתב שד"ל: "משה רבנו חטא חטא אחד והמפרשים העמיסו עליו שלושה עשר חטאים ויותר כי כל אחד בדה מלבו עוון חדש". אבל ברור לי, שהמפתח לפירוש נכון הוא כשל מנהיגותי שתוצאתו: "לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" (במ' כ"ה). נראה שהכיוון הנכון הוא שמשה ואהרון ירדו לרמה של העם, ובתגובה לתלונות לא הזכירו את ה', אלא הציגו את עצמם כסוג של מכשפים עושי נפלאות: "הֲמֵן הִסְלַע הַזֶּה נֹצֵיִא לָכֶם מִיָּם" (במ' כ"ה), ואז "הכריחו" את הקב"ה להשתתף איתם, כיוון שאילו לא היו מוציאים מים, היה העם כופר בה' ובמשה עבדו ("פעמיים" שבראשונה לא הוציא מים או הוציא טיפין, כדברי רש"י).

משה לא יכול להמשיך להנהיג, ואין זה בדיוק עונש. זה מה שצריך לקרות. אם ינסה להנהיג, כיבוש הארץ ייכשל. אפילו אם יהיה לצד יהושע, כפי שהמדרש שם בפיו, הוא יהיה גורם מפריע. הכרח למנות מייד את יהושע, ובלי שום גורם מעכב לצידו. יהושע מצטיין ב'פתאום' במלחמותיו (יה' יט, יא:ט). הוא האיש שיוכל להפוך את העם מעם נודד לעם כובש ומתנחל.

אבל משה המורה עדיין לא נס לחו, ואולי דווקא עכשיו יותר מקודם, ולכן ניתנה לו היכולת והזכות לדבר בפני העם את אלה הדברים, הברכה והקללה והברית והשירה. משה צודק כשהוא אומר שהפסילה שלו מלהנהיג היא "בגללכם". התוכנית הייתה שמשה המנהיג, העשוי לבלי חת, הוא זה שיכניס את העם לארץ זמן קצר אחרי היציאה ממצרים וקבלת התורה. שלושים ושמונה השנים שנוספו לגילי בגלל חטאיכם והתלאות הרבות שהבאתם עליי במריכם ובקשי עורפכם התישו את כוחי, והם שגרמו שלא אוכל להיות איתכם ברגע הגדול של כיבוש הארץ ויישובה, שלשמו פעלתי כל ימי חיי'. בפתחת פרשתנו יש אולי היגד נוסף: "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם". המשמעות היותר שכיחה של "למען" היא 'בעבור', 'לטובת'. ירידתי מהבמה בעת הזאת, אומר משה, היא למענכם, כדי שתוכלו לממש את הייעוד של כיבוש הארץ ובניינה. ע'כ פרופ' יואל אליצור נר'ו.

ד לט הרב גור אריה צור נר'ו. וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל-לִבְכָדָדְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשִׁמְיָם מִמֶּעַל וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד יֵשׁ לִיתֵן טַעַם, מְדוּעַ יִפְתַּח בְּבַחֲיַנְתָּ הַשְּׂכָל וְהִידִיעָה וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם, וְיִסִּיִּים בְּבַחֲיַנְתָּ הַרְגֵּשׁ וְהֵאֱמוּנָה וְהַשַּׁבָּת אֶל לִבְכָדָד.

ויש לומר כי בא ללמודנו, שידיעה לבד או אמונה לבד אינם מספיקים, אלא צריך לשלבם זה בזה. ידיעה ברורה במה שאפשר לדעת, ועל גבי זה אמונה גם במה שלא ניתן לדעת.

ואשר על כן ממושיך הפסוק ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. כנגד הידיעה הברורה אמר בשמים ממעל וגו', שהם וכל צבאם נתפסים בחושים עד כמה שהשכל מכילם. אבל באמרו אין עוד, יתכוון לדבר שאין להוכיחו אלא היא האמונה הצרופה והמוחלטת, הנבנית על גבי ידיעת ה'. וכאמרו לעיל, (ד, לה) 'אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ומפרש רש"י כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים, וכשם שקרע את העליונים, כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי, לכך נאמר אתה, עם ישראל, הראת לדעת.

ורצונו לומר שעל גבי ידיעה זו, של אתה הראת לדעת, נבנית האמונה הצרופה של והשבת אל לבבך שאין עוד מלבדו. או כלל לדרך זו, כשם שהראת לדעת שאין עוד מלבדו בשמים מומעל, כן והשבת אל לבבך, שאין עוד מלבדו על הארץ מתחת.

ד מב זרע שמשוון. ונס אל אחת מן הערים האל וחי. אמרו (מכות י): תלמיד שגלה, מגלין רבו עמו דכתיב ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא. אמר ר' זירא מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון, אמר ר' יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו, איני והאמר ר' יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין וכו' לא קשיא הא בעידנא דעסיק בה והא בעידנא דלא עסיק בה, ע"כ. וקשה דלמה מגלין את הרב להמשיך ללמד לתלמיד שאינו הגון, ואם מפני שצריך לעשות לו דבר שיהיה לו חיות, א"כ מדוע לכתחילה אמרינן שלא ילמוד עם תלמיד שאינו הגון, הרי גם בתחילה צריך ללמוד עמו ולעשות לו דבר שיהיה לו חיים, שהרי התורה מביא אריכות ימים. ועוד קשה במה דאמרינן שלא ילמד אדם תלמיד שאינו הגון, דמנין יוכל הרב לידע מי הוא תלמיד הגון ומי לא. וי"ל שאם הרב רואה שהתלמיד מחזר תלמודו, ותמיד אינו פוסק מללמוד, הרי זה סימן שהוא ירא חטא, ובודאי הוא נחשב תלמיד הגון, ובאמת אם התלמיד היה עושה כך, ודאי לא היה בא לידי שגגת רציחה וחובת גלות, היות והתורה היתה מגנא ומצלא, וממילא עכשיו שבא לידי עבירה זו, הרי זה סימן שהרב לא בדק אחריו כראוי.

אלא דכשאנו רואים שעכשיו לאחר שבא מעשה לידו, הוא מתחרט על מעשיו ומתנהג כתלמיד הגון שמחזר אחר לימודו וכדומה, אז מגלין רבו עמו. ומה דאמרו דעבדינן ליה חיותא, היינו דוקא כשלומד לשמה, וכמו שמבואר בגמרא (שבת פח). דלתלמיד שאינו הגון, אין התורה נעשית לו סם חיים. והיינו דרק כשלומד לשמה, אז יש סיבה להגלות עמו את רבו כדי שיהיה לו חיות, אבל אם אינו לומד תורה לשמה, אז אין סיבה להגלות עמו את רבו, שהרי ממילא לא יהיה לו חיות ע"י כך.

ו כ הרב גור אריה צור נר"ו. עסקי המחר

פי ישאלך בנד מחר לאמר מה העדות והחזקים והמשפטים וגו' (ו,כ')

ואמרו רבותינו בהגדה של פסח שהוא הבן החכם. ויש לדייק זאת מכך ששואל על עסקי המחר, הוא העולם הבא. וכמובא ברש"י בסוף הפרשה, פי ישאלך בנד מחר, הי"ס לעשותם, ומחר לעולם הבא ליטול שכרם. והשואל על עסקי המחר הוא העולם הבא, הוא הבן החכם.

ו כה. לב העברי. וְצַדִּיקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמְצָוָה הַזֹּאת. שמעתי מהרי"ש נ"י בשם שלה"ק, דצדקה נחשב רק למי שהוא מקיים כל התורה, אז מה שנותן לצדקה הרי זה נדבה. משא"כ חוטא, הרי צריך ליתן לפדיון נפשו, כדכתיב וְחִטָּאֵךְ בְּצַדָּקָה פָּרַק (דניאל ד, כד) 23, לכן מה שנותן אין דינה כצדקה עכ"ד. ונראה לי על דרך זה, שלא יעלה על הדעת שצדקה שעושים עברינים יחשב כצדקה וכו', דבאמת זה נחשב כמו וְבִצְעַ בְּרֶךְ נָאֵץ ה' (תהלים י, א), וְזָבַח לְשָׁעִים תִּזְעַבָּה (משלי כא, כז), וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת (משלי יד, לד). אלא צריך מקודם סור מֵרַע (תהלים לד, טו), ואח"כ יַעֲשֶׂה טוֹב. וזה שאמר הכתוב וְצַדִּיקָה תִּהְיֶה לָנוּ, רק אם נשמור לעשות את כל המצוה הזאת'.

עוד נ"ל, דאימתי יהיה צדקה שלנו חשובה, אם נעשה כהלכה בהלכות צדקה, וכגון ליתן קודם לעניי עירך, אמנם אם נותן צדקה ע"פ דעתו וסברתו, אינו צדקה, כי אם אין משפט, אין צדקה, וכאשר יאכל בשר הנשחט כהלכות שחיטה אז נחשב כשר, ואם לא כן הרי זה נבילה, כן יעשו צדקה כהלכה. וזה שאמר וְצַדִּיקָה תִּהְיֶה לָנוּ, רק אם נשמור לעשות את כל המצוה הזאת' של צדקה כהלכה.

הפטרת ואתחנן

הרב גור אריה צור נר"ו.

להפטר נחמו

יש להבין מדוע תהא הפטרה זו ראשונה משבע דְּנִחְמָתָא וכיצד היא קשורה עם פרשת ואתחנן. ויש לומר כי התיקון והנחמה ל"עמי לא התבונן (ישעיהו א, ג), הוא מה שנאמר **שְׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֱלֹהִים וּגו',** וכנגד מה שנאמר בפרשה **נִפְן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמַיְמָה וְרֵאִיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשְּׁמַיִם וְנִדְחָתָ וְהַשְּׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם (ד"ט),** שהיא נשיאת עיניים להרע, אמר ישעיהו בדברי הנחמה נשיאת עיניים לטובה **שְׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֱלֹהִים וּגו'.**

ומובא בתיקונים מזהר חדש מי בָּרָא אֱלֹהִים, מי אֱלֹהִים בָּרָא, מי אלה הוא אותיות א-להים. אֱלֹהִים הַכּוֹנֵנָה אֱלֹהִים הַמְשַׁכֵּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת, הַמְשַׁכֵּן הָעֲלִיּוֹן. וְהַמְשַׁכֵּן הַתַּחְתּוֹן. והיינו נחמו נחמו, שלקינו בכפליים וינחמונו בכפליים, ועל שני מקדשות שלקינו נזכה בשלישית לשני מקדשות, אחד למעלה ואחד למטה ומכוננים זה לעומת זה, ככתוב [שמות ט"ז י"ז] תִּבְאֲמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּהָרַתְּ גִּחְלַתְּ מִכּוֹן לְשִׁבְתֶּךָ פְּעֻלַת יְהוָה מִקִּדְשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנֵנוּ יְדִידֵךְ.

וכדפירש רש"י שם מִכּוֹן לְשִׁבְתֶּךָ. מקדש של מטה מכון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת. מִקִּדְשׁ. הטעם עליו זקף גדול, להפרידו מתיבת השם שלאחריו, המקדש אשר כונו ידך ה'. חביב בית המקדש, שהעולם נברא ביד אחת, שנאמר **אֶף יָדִי יִסְדְּהָ אָרֶץ (ישעיהו מח, ג),** ומקדש בשתי ידים, ואימתי יבנה בשתי ידים, בזמן שה' ימלוך לעולם ועד, לעתיד לבוא שכל המלוכה שלו. עכ"ל.

ולעומקו של מקרא יֵאָמֵר, שתי ידיים הללו כביכול של הקב"ה, ירמוזון לידיהם של ישראל הנשואות בתפילה ככתוב [איכה גמא'] **נִשְׂא לְבָבוֹ אֶל פְּפִיִּם אֶל אֵל בְּשָׁמַיִם** שעל ידי תחינתנו הממושכה את תחינת משה רבנו כנאמר ואתחנן, ייעתר לנו בוראנו ויזכנו למקדש השלישי שיבנה בשתי ידיו בב"א.

23 בלי לבדוק במקור, מי קורא מקרא זה נכונה?

סוף ההפטרה. לב העברי. שאו מרום עיניכם וגו' מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר. פירש"י: כל הצבא אשר תראו במרום מרוב אונים שיש לו ושהוא אמיץ כח, איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם, עכ"ל. וזה רבותא גדולה, לא כבשר ודם אשר ע"י עבודה לרבים נתבלבל, לא כן כביכול משגיח על כל פרט כאילו רק הוא אחד היה בעולם, איש לא נעדר מהשגחה פרטיות. והכי נמי 'איש לא נעדר', היינו דאין 'איש' בכלל 'העדר' להתיאש מן הרחמים, ואל תהי מפליג לכל דבר להגביה שפלים, ד'מרום אונים ואמיץ כח', בידו להרים ראש, ד'איש לא נעדר' מלהיות רב להושיע בישועת עולמים, ולא כבשר ודם אשר ע"י רוב הטירדות לא יכול להשגיח כל כך על הפרט, אבל אצל כביכול כל איש מיוחד לו חשבוננו, כדאמרו (ב"ב טז.) אשר בין נימא ונימא השגחתו על כל פרט כאילו הבריאה היה לבדו בשבילו.

וכן להיפך צריך כל אדם לומר בשבילי נברא העולם להכריע בו כל העולם (ע' קידושין מ.). והסבר הדבר איך אחד מכריע כל העולם, יש לומר שהוא כמו כלי מחשבת השעות (-שעון), אשר יש בו גלגלים רבים ויתדות המחברים, אלמלי חסר יתד קטן שבקטנים, עומד השעה, כי כולם קשורין ותלוין זה בזה, ונצרך ליתד קטן כמו הגלגל הגדול. הכא נמי בגלגלי עולם, פל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ (משלי טז, ד), מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר, דאין אחד אשר אינו נצרך לתכלית עולם, על כן אל תהי בו לכל אדם.

תָּן לְחֶכְמָם וְיַחֲסֵם עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

© גוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ©